

Fundamentele fouten in financiële bestel

Geldschepping moet taak overheid zijn

Het scheppen van geld is nu vooral een taak van particuliere banken. Het is tijd die taak over te dragen aan de overheid, zodat zij daarmee richting kan geven aan de maatschappelijke ontwikkeling.

Nederland moet ongeveer €14 mrd bij elkaar proberen te bezuinigen om te voldoen aan de 3%-norm voor het begrotingstekort. Dat is ongeveer hetzelfde bedrag dat de Minister van Financiën ieder jaar moet betalen aan rente op door de overheid geleend geld, de staatsschuld.

Dat stemt tot nadenken, want het geld dat de overheid op de financiële markten heeft geleend, is voor een groot deel door private banken gecreëerd bij het verlenen van kredieten. Op basis van hun bankcharter mogen primaire banken namelijk vele malen meer geld uitlenen dan ze hebben. Het geld dat ze op de rekening van de geldlener bijschrijven is maar voor een deel (de 'capital ratio') gedekt door 'echt' geld. Het niet gedekte deel wordt alsnog 'echt' geld, zodra de geldlener het bijgeschreven deel in de reële economie gaat besteden.

Deze geldschepping door kredietverlening vormt een zeer substantieel deel van de zeer sterke toename van de totale hoeveelheid geld in de afgelopen decennia. Aan deze geldschepping door met name private partijen zitten drie consequenties vast: het gecreëerde geld leidt tot inflatie, aan de geldscheppende instanties moet rente worden betaald en middels de kredietverlening wordt richting gegeven aan de maatschappelijke ontwikkeling. De centrale vraag is waarom deze rechten en verantwoordelijkheden bij private banken liggen en niet bij de overheid.

In de eerste plaats leidt de hoeveelheid extra gecreëerd geld tot inflatie. Die is groter dan de officiële inflatiecijfers suggereren, omdat in de consumentenprijsindex de werkelijke schaarse goederen zoals huizen en grond niet worden meegerekend. De grote hoeveelheid gecreëerd geld is vooral terecht gekomen in de huizenprijzen, die in Nederland in de afgelopen decennia jaarlijks met gemiddeld 5 % zijn gestegen. De kosten van deze inflatie worden in de vorm van geldontwaarding door de gehele maatschappij gedragen.

In de tweede plaats moet over al dat, zoals Keynes het noemde, 'uit het niets' gecreëerde geld wel rente aan de (private, geldscheppende) banken worden betaald. Ook al wordt dat gecreëerde geld later bij terugbetaling weer vernietigd, dan nog wordt over de gehele looptijd een enorm bedrag aan rente betaald aan de geldscheppende partij. In ieder geval moet er meer worden terug betaald dan er is geleend, en dat 'meer' veroorzaakt de samenleving tot alsmear voortgaande economische groei. Ook de overheid moet over het geleende geld rente betalen. Die rentebetaling kan geen compensatie zijn voor het risico op niet-terugbetaling, want de overheid kan de facto niet failliet gaan. In de huidige situatie, waar publieke en private verantwoordelijkheden als onontwarbare spaghetti door elkaar lopen, is de praktijk juist omgekeerd. De overheid en de belastingbetaler moesten opdraaien voor het te groot gebleken risico dat de banken ten eigen bate op de financiële markten hadden genomen. Bij het nu zeer lage renteniveau belopen de jaarlijkse rentekosten op de Nederlandse staatsschuld al zo'n €12 mrd. Mede door de stapeling van rente-op-rente komen burgers en overheden in een schuldenpiraal terecht. Per saldo wordt er structureel kapitaal overgedragen van de reële economie naar de geldscheppende financiële economie.

Het derde probleem is dat banken en hun aandeelhouders minstens zoveel richting aan de maatschappelijke ontwikkeling geven als de parlementaire democratie. Banklen verlenen bij voorkeur kredieten aan activiteiten die hoge rendementen opleveren. Daarvan is vooral sprake bij het gebruik en toe-eigening van de fysieke omgeving in de vorm van grondstoffen, ruimte en milieu. Het geven van een prijs aan de ongeprijsde schaarste is uiterst lucratief. De daaruit voortkomende duurzaamheidsproblemen zijn voor rekening van de overheid, evenals de maatschappelijke kosten van automatisering/robotisering, de verplaatsing van arbeid naar lagelonenlanden en de daaruit voortvloeiende problemen voor de inkomensverdeling.

De zeer lucratieve lusten van geldschepping komen dus in de vorm van rentewinsten bij de private partijen terecht, terwijl de onvermijdelijk bijbehorende inflatie en (maatschappelijke) duurzaamheidsproblemen voor rekening van de gemeenschap zijn. Het wordt voor de overheid daardoor structureel moeilijker om haar publieke plichten na te komen. Ze zou daarom in ieder geval volledige aanspraak moeten kunnen maken op haar publieke rechten.

Daarom moet de fundamentele vraag worden gesteld op welke manier geldschepping door private partijen te rechtvaardigen valt en of die geldschepping niet de ultieme en legitieme rol van de overheid is. Die vraag is niet nieuw, maar de inzet van eeuwenlange strijd. Zo stelde de Amerikaanse president Lincoln in een toespraak vlak voor zijn dood in 1865 'dat de regering alle valuta en krediet zou moeten scheppen, verstrekken en in omloop brengen, die nodig zijn om te voorzien in overheidsbestedingen en in de koopkracht van consumenten. Daarmee worden de belastingbetaler enorme sommen aan rente bespaard. Het privilege van het scheppen en verstrekken van geld is niet alleen het hoogste voorrecht van de overheid, het is ook haar grootste creatieve (richtinggevende) mogelijkheid', aldus Lincoln. De opvattingen van Lincoln zijn sindsdien in vele toonaarden herhaald en worden ook nu nog van verschillende kanten bepleit (American Monetary Act, Positive Money UK).

Fundamentele reparatie van het financiële bestel is alleen mogelijk door herstel van de balans tussen publieke en private functies. Private banken scheppen dan geen geld meer, maar worden makelaars op de financiële markt. De beheerste geldschepping die nodig is voor het goed functioneren van de economie is dan volledig in handen van de overheid. Net als de 'derde' rechterlijke macht komt er in het overheidbestel dan een vierde, 'financiële macht' die op voldoende afstand is geplaatst om de politieke waan van de dag buiten te sluiten.

Zo'n (beperkte) geldstroom komt de bloedsomloop van de reële economie binnen via de politieke besluitvorming: regering en parlement bepalen of het gebruikt wordt om staatsschuld af te lossen, om belastingdruk te verminderen – of om de publieke dienstverlening en de infrastructuur te verbeteren en in stand te houden. Natuurlijk wordt dan onmiddellijk de vrees uitgesproken dat de overheid zich niet kan beheersen. Historisch valt dat niet te onderbouwen. Het zijn in de afgelopen decennia juist de banken geweest die zich met een grof geraamde 7% geldschepping per jaar niet konden beheersen. Bovendien zijn er vele wettelijke garanties te bedenken om de jaarlijkse geldschepping door de overheid, en daarmee de inflatie, binnen verantwoorde grenzen te houden. In zo'n financieel systeem blijven de overheid enorme bedragen aan rentekosten over de staatsschuld bespaard, wordt de schuldenpiraal definitief doorbroken en kan de overheid via de financiële aansturing van de publieke sector weer richting geven aan de samenleving.

Het neoliberale optimisme 'dat we ons uit de crisis gaan groeien' is gezien de nieuwe geopolitieke verhoudingen en de toenemende vraag naar afnemende voorraden aan grondstoffen niet meer realistisch. Die nieuwe fase in de economische ontwikkeling maakt hervormingen en bezuinigingen nodig. Maar hebben die wel zin zolang de politiek ondergeschikt blijft aan het financiële bestel en de macht over het geld bij private partijen ligt in plaats van bij de gemeenschap ?

Klaas van Egmond is hoogleraar Geowetenschappen (Milieu en Duurzaamheid) aan de Universiteit van Utrecht.

Bert de Vries is hoogleraar Global Change and Energy aan de Universiteit Utrecht University. Beide auteurs zijn verbonden aan het Sustainability Institute van de Universiteit Utrecht.